

**ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ
ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

Україна увійшла в третє тисячоліття в умовах кардинальних зрушень, які охопили всі грані людської діяльності. Для розв'язання проблем майбутнього етапу суспільного розвитку потрібна якісно нова особистість, яка б володіла значно вищим інтелектуальним або енергетичним потенціалом, ніж представники попереднього покоління людей.

На сучасному ж етапі суспільного розвитку виникли протиріччя між теоретичними і практичними потребами забезпечувати навчально-виховний процес на достатньому науково-практичному рівні, з одного боку, та відсутністю належної теоретичної підготовки у сфері психології, педагогіки і фахових методик, з іншого. Тому такі викладачі (а їх у ВНЗ великий відсоток) здійснюють навчальний процес на рівні спроб і помилок, нерідко намагаються сліпо копіювати досвід інших, не усвідомлюючи його наукових засад.

Аби успішно долати ці протиріччя, уникати поверхового копіювання форм, засобів, методів навчально-виховної роботи зі студентами, необхідно створити чітку систему освітньої роботи з викладачами закладу, щоб забезпечити піднесення їхньої психологічної і педагогічної грамотності, формування педагогічної культури. Досягнути бажаного результату тут можна лише за умови системного підходу. Система – це сукупність елементів, які перебувають між собою у взаємозв'язку, взаємозалежностях і створюють певну ієрархічну, структуровану цілісність і єдність.

Навчання як система має свої компоненти: зміст, мету, форми, методи навчання і учіння, мотиви пізнавальної діяльності, аналіз, оцінка навчальної діяльності. Досить вдалим щодо розуміння сутності педагогічної системи, на наш погляд, є доробок Н. В. Кузьміної [1]. По-перше, вона ввела в широкий обіг саме поняття “педагогічна система”. По-друге, досить аргументовано, з філософських позицій розкрила сутність поняття “педагогічна система” як множини взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, що підпорядковані меті виховання, освіти та навчання людей. Дослідниця Н. В. Кузьміна визначила структурні компоненти педагогічної системи: 1) навчальна інформація; 2) засоби педагогічної комунікації (форми, засоби, методи, прийоми); 3) ті, хто навчається; 4) педагог; 5) мета навчально-виховної діяльності. Окрім того вона виділяє функціональні компоненти, які мають забезпечувати зв'язок між структурними компонентами. Це: конструктивні, комунікаційні, організаційні, прогностичні. Такий підхід дає більш повне

уявлення про педагогічну систему в галузі освітньо-виховної роботи.

Отже, під педагогічною системою необхідно розуміти динамічно функціональний комплекс діалектично пов'язаних між собою компонентів і елементів, які створюють оптимальні умови для розв'язання завдань навчання, освіти і виховання людей. Компоненти цілісної системи набувають значимість лише у своїй органічній єдності з іншими компонентами. Зміна одного з них діалектично веде до зміни інших компонентів (елементів). Тому так важливо дотримуватися системності, закономірностей функціонування конкретної педагогічної системи у розв'язанні цілої низки освітньо-виховних проблем.

Розглядаючи питання систем та їх місце в організації діяльності певних структур, соціальних інститутів, можна зробити висновок: система – це сукупність діалектично зв'язаних між собою елементів, які є основою забезпечення цілісності явищ і процесів як у природі так і в суспільстві, і ключем до розуміння сутності їх. Тому системний підхід є інструментом діяльності людини взагалі і важливою передумовою ефективності управління різноманітними процесами. Виходячи з концепції системності, нам бачиться такий підхід до моделювання напрямів, форм, засобів і методів підготовки педагогів та студентів до участі у навчально-виховному процесі, побудованому на засадах інтенсифікації.

Стосовно педагогічних працівників навчального закладу потрібно, щоб:

- по-перше, кожен керівник усвідомив, що ефективність професійної підготовки студентів залежить, передусім, від рівня сформованості педагогічної культури кожного викладача і педагогічного колективу в цілому;

- по-друге, на педагогічній раді розглянути питання про сутність педагогічної культури, деталізувати її компоненти, і залежність успішності професійної підготовки студентів від рівня її сформованості в педагогічних працівників. На цьому етапі важливо зацікавити останніх проблемою сформованості психолого-педагогічної компетентності, заручитися підтримкою колективу для проведення своєрідної атестації педагогічних працівників з погляду вимог психологічної і педагогічної компетентності;

- по-третє, провести дослідження рівня сформованості психолого-педагогічної грамотності. З цією метою варто використати тестові методики, метод експертної оцінки, діагностичні методи. За результатами проведення дослідження ретельно проаналізувати рівень сформованості психологічної і педагогічної компетентності кожного респондента;

- по-четверте, на наступній педагогічній раді всебічно обговорити стан справ у цьому напрямку, розробити і затвердити систему заходів, план дій щодо забезпечення системи роботи, спрямованої на розв'язання означеної проблеми.

Окреслюючи форми, види і засоби роботи, які спрямовані на підвищення педагогічної культури викладачів, не слід гадати, що проблему можна розв'язати

впродовж короткого терміну. На нашу думку, така робота має плануватися на 2-3 роки з використанням різних форм і видів діяльності. Доцільно створити у закладі науково-методичний підрозділ, у рамках якого буде проводитися ця робота. Включивши при цьому педагогічних працівників у різні види діяльності: індивідуальна робота; групові заняття; участь у науково-методичних семінарах; підготовка реферативних повідомлень; організація і проведення відкритих занять з використанням новітніх педагогічних технологій; періодичне проведення експериментальних зрізів за результатами використання формуючого експерименту та інше.

У системі становлення педагогічної культури викладачів доцільно було б використовувати такий вид роботи: керівник науково-методичного семінару завчасно доручає одному з викладачів ґрунтовно опрацювати теоретичну проблему (наприклад, “Роль і місце проблемного навчання в інтелектуальному розвитку особистості” або “Організація самостійної навчальної діяльності студентів”), провести низку відкритих занять зі студентами, зробити експериментальний зріз знань з метою з’ясування ефективності впливу специфічної навчальної діяльності на якість знань і розвиток, ставлення студентів до таких методів і технологій. Результати проведеної роботи потрібно обговорювати на семінарі. Такий підхід може носити своєрідний агітаційний характер, виступати стимулом для подальших пошуків.

За результатами творчої роботи педагогів варто два рази на рік проводити науково-практичні конференції за участю педагогічних працівників і студентів старших курсів.

У складі науково-методичної групи закладу має функціонувати своєрідна експертна група, яка періодично, користуючись різними методами педагогічних досліджень, вивчатиме, яким чином підвищення рівня психолого-педагогічної компетенції викладачів впливає на якість їх навчальної діяльності.

Діяльність педагогічних працівників у системі підвищення власної педагогічної культури має певним чином схвалюватись і заохочуватись. Через рік після початку такої роботи доцільно знову повернутися до тестових методик, спрямованих на визначення рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності. Це дасть змогу кожному викладачеві побачити власні успіхи, поступальний рух уперед. За допомогою експертних оцінок діяльності кожного педагога варто досліджувати, якою мірою піднесення рівня педагогічної культури вплинуло на якість знань, умінь і навичок студентів, їхній інтелектуальний розвиток, чи є у них певний поступ в оволодінні методами самостійної пізнавальної діяльності. Через 2-3 роки бажано підбити підсумки такої діяльності, повертаючись знову до тестових методик, порівнюючи рубіжні досягнення із завершальними. На основі цього керівництво закладу проводить атестацію всіх педагогічних працівників.

Варто відмітити, що до навчального закладу щороку приходять викладачі, які не були охоплені такою формою підвищення педагогічної культури. Тому

керівництво закладом має постійно дбати про психолого-педагогічну компетенцію нових педагогічних кадрів.

З позиції системності важливим аспектом на шляху до забезпечення інтенсивності у навчанні є цілеспрямована праця зі студентами, передусім, залучення їх до самостійної пізнавальної діяльності. Це провідний чинник інтенсифікації навчання та інтелектуального розвитку особистості.

Сучасний соціальний і економічний розвиток України потребує активних і творчих спеціалістів, які мали б ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку з обраного фаху, могли б самостійно приймати рішення, пов'язані з професійною діяльністю, а отже, створювати власними силами нові цінності в майбутньому. Крім того, кожний молодий спеціаліст має усвідомлювати, що з отриманням диплома про професійну освіту його навчання не закінчується – він повинен бути готовим до безперервної самоосвіти, постійного оновлення своїх знань, умінь адаптуватися до змін і коригувати свою професійну діяльність. Сьогодні, як ніколи, зростає значення й питома вага самостійного вивчення матеріалу.

Щодо студентів, то основна увага має приділятися їх підготовці до самостійної роботи. Більшість тих, хто вступає до вищого навчального закладу, недостатньо володіє методами і прийомами, не завжди знає всі можливі засоби здійснення самостійної пізнавальної діяльності. Їм доводиться засвоювати нові елементи культури і технології розумової праці. Без навичок самостійної роботи, без стійкого прагнення до постійного поповнення, оновлення і вдосконалення знань у процесі самостійної роботи навчання у вищому навчальному закладі I-II рівнів акредитації значно уповільнюється або й зовсім унеможлиблюється. Завдання викладача – допомогти студентам вчитися самостійно, створити оптимальні умови для самостійної роботи та активізувати її.

Аналіз теорії і практики організації самостійної пізнавальної роботи у вищих навчальних закладах освіти дає можливість виділити такі етапи підготовки студентів до цього виду діяльності:

Етап створення мотивації.

а) Цілеспрямовано показувати студенту особливе значення самостійної роботи серед усіх форм навчання. Для цього необхідно, перед початком занять, на кожному курсі:

- надати інформацію про вимоги до самостійної роботи у вищому навчальному закладі, комплекти навчально-методичних матеріалів, що організовують самостійне вивчення певної дисципліни, ознайомити їх з метою та значенням системи самостійно здобутих знань для майбутньої професійної діяльності, методами оволодіння цією системою;

- розробити план-графік самостійної роботи студентів з дисципліни та видати його студентам;

- інформувати про порівняльну ефективність роботи з метою

цілеспрямованого створення педагогічних умов для стимулювання внутрішньої конкуренції.

б) запропонувати студентам обґрунтовані норми часу на ті чи ті форми навчальної роботи, а також давати їм завдання для самостійної підготовки з урахуванням цих норм. Це їх дисциплінує й організує.

Технологічний етап самостійної пізнавальної роботи.

Викладач як організатор самостійної роботи студентів визначає обсяг матеріалу, що виноситься на самостійну роботу й опрацювання мотиваційних та технічних аспектів підготовки студентів до неї. Низький рівень умінь і навичок студентів, а саме: планувати свою самостійну роботу, підготуватися до семінарських і практичних занять, екзаменів, орієнтуватися в джерелах знань, конспектувати, збагачуватися новими знаннями, запам'ятовувати необхідні дані.

Таким чином, викладач повинен виконати такі завдання: обґрунтовано визначити обсяг матеріалу, що виноситься на самостійну роботу; опрацювати мотиваційний та технічний аспекти підготовки студентів до неї.

Передача інформації у вищому навчальному закладі освіти відбувається в основному через читання лекцій, але при цьому студент повинен не тільки активно сприймати інформацію, а й самостійно мислити та працювати. Всі відомі види лекцій можна поділити на кілька груп:

- із найменшим ступенем спонукання до самостійної діяльності – лекція-монолог;
- із середнім ступенем – діалог-дискусійні бесіди, консультації;
- із високим ступенем – проблемні лекції, “мозкова атака” з “навмисними” помилками;
- лекції, на яких рівень самостійності студентів невисокий, однак проявляється зацікавленість, що теж позитивно впливає на рівень і міцність знань (лекція – вдвох, лекція – шоу).

Проте не завжди в ході лекцій можна створити умови для самостійної роботи студентів. Це завдання краще виконувати на заняттях з групою студентів.

Всі види групових (практичних) занять також можна класифікувати за рівнем самостійної діяльності студентів:

- традиційне практичне (семінарське, лабораторне) заняття (низький рівень самостійної роботи студентів), коли студенти виконують завдання на дошці, а інші переписують у зошит; або студенти по черзі відповідають на запитання, а інші слухають і доповнюють;
- практичне (семінарське, лабораторне) заняття за індивідуальним завданням (середній рівень самостійної роботи студентів), що вимагає багато часу для контролю за кожним студентом;
- нетрадиційні заняття (високий рівень самостійної роботи студентів) у формі конференцій, дискусій, вікторин, колоквиумів із застосування ділових ігор.

Важливо підкреслити вагомість діалогічної взаємодії на практичних заняттях, яка збагачує творчі можливості особистості взаємним обміном ідеями, досвідом. Створюються можливості реалізації міжособистісного обговорення варіантів розв'язку проблемного завдання, отриманих у процесі роботи окремими студентами, створюються умови для аналізу позицій студентів групи щодо аргументації правильності чи помилковості як розробки питання, так і його розуміння. Цим визначається більш високий рівень результативності навчання.

Організаційний етап.

Ефективність та результативність самостійної роботи студентів значною мірою залежить від викладача.

Успішність формування досвіду самостійної роботи студентів визначається тим, як викладач здійснює індивідуалізацію та диференціацію самостійної пізнавальної і виробничої діяльності майбутніх спеціалістів за рівнем сформованості їх самостійності. Для цього потрібно:

- розробляти індивідуальні та наскрізні групові завдання (репродуктивного і творчого характеру);
- пропонувати студентам, що добре навчаються та швидко працюють на груповому занятті, виконати додаткові завдання, які за умови правильного їх виконання дадуть змогу студенту отримати автоматично залік чи оцінку на екзамені;
- практикувати широке використання ділових ігор під час проведення семінарських занять із спеціальних дисциплін;
- використовувати лекції-вікторини, "мозкові атаки" з "навмисними" помилками та лекції з розв'язанням окремих проблемних ситуацій чи проблемні лекції;
- не скорочувати аудиторні заняття і не переносити навчальний матеріал на самостійне опрацювання в позааудиторний час, щоб запобігти перевантаженню студентів;
- практикувати залучення студентів до проведення групових занять.

Неабияке значення для мотивації самостійної роботи студентів має надання достатньої кількості часу на цю роботу. Мотиваційний аспект через фактор часу тісно пов'язаний з організаційним.

Залучати студентів до активної позааудиторної самостійної роботи, особливо добровільної у таких випадках:

- підготовки матеріалів для групових (лабораторних та практичних) занять;
- підготовки матеріалів та завдань для перевірки знань студентів під час практичних занять;
- проведення контролю знань, умінь і навичок студентів, перевірки й оцінки результатів виконання практичних завдань;
- самостійне виготовлення і використання технічних засобів навчання;
- підготовки, проведення та безпосередньої участі студентів у предметних і міжпредметних олімпіадах, вікторинах, конкурсах, конференціях.

Об'єктом навчальної діяльності студента є завдання, які виконуються як у системі аудиторних занять, так і у вільний від них час. Добираючи завдання для самостійної роботи викладачу необхідно зважати на те, щоб вони виконували такі функції: пізнавально-практичну, навчально-розвивальну, спонукально-активізуючу, діагностичну, технологічну, виховну. Частина або всі зазначені функції повинні інтегруватися в комплексну функцію залежно від місця цих завдань у системі.

Крім того важливо пам'ятати, що:

а) завдання для самостійної роботи студентів є будь-яке завдання викладача, що виконується поза межами аудиторних занять. Це завдання для підготовки до різних видів контролю (поточного, рубіжного, підсумкового) як письмового, так і усного; поточні – для закріплення одержаних знань (на лекціях, практичних та інших видах занять); для самостійного набуття практичних навичок (виконання практичних завдань-задач); для формування вміння вчитися;

б) завдання, що виконуються студентами в позанавчальний час, підлягають систематизації і доводяться у вигляді структурно-логічної моделі та плану-графіка самостійної роботи;

в) завдання, які входять у зазначену систему, потрібно враховувати при розрахунку часу студента;

г) завдання для набуття практичних навичок повинні посідати провідне місце в системі завдань для самостійної роботи студентів, а теоретичних знань – служити для перетворення й доповнення теоретичної інформації;

д) при визначенні завдань для самостійної роботи студентів бажано дотримуватись таких вимог, щодо їх змісту: професійна орієнтація (досягається методом аналізу аналогії з функціональними посадовими обов'язками фахівців); наскрізний зв'язок між завданнями з тем дисципліни або декількох дисциплін; диференційованість – завдання повинні бути різних рівнів складності, засвоєння знань та самостійності мислення залежно від можливостей студента (репродуктивні, пізнавально-пошукові, пізнавально-практичні, творчі, дослідницькі); поліваріантність для кожного рівня складності;

е) для забезпечення самостійної навчальної діяльності необхідно використовувати такі завдання, що виробляють уміння вчитися;

ж) будь-яке завдання має підлягати контролю викладачем;

з) розроблене завдання має відповідати специфіці дисципліни.

Ефективність самостійної роботи студентів залежить від частоти і глибини контролю. Головною вимогою до контролю є його стимулюючий характер. Цьому сприяють диференційованість, індивідуалізація, системність, всеосяжність, розвивальний характер, систематичність, своєчасність, невідкладність, різноманітність форм, об'єктивність, дієвість, діагностичність, інформативність.

Окрім включення студентів у самостійну пізнавальну діяльність важливими в системі пошуків шляхів, засобів і методів запровадження результатів нашого

дослідження є й інші аспекти:

Цілеспрямована робота педагогічного колективу щодо оволодіння студентами ефективними методами роботи із джерелами інформації (вміння відшукати їх, правильно описати, доцільно опрацювати за цільовими завданнями, систематизувати відібрані матеріали тощо). У навчальному закладі студенти мають опанувати пропедевтичний курс “Методика самостійної роботи” (див додаток 3). Особлива увага повинна приділятися практичним заняттям, на яких педагог має допомогти кожному студенту сформуванню ряду умінь у системі самостійної навчальної роботи.

Кожен педагог, розпочинаючи роботу над вивченням тої чи тої дисципліни, має ретельно і наполегливо вчити студентів методам самостійної навчальної роботи із врахуванням специфіки навчальної дисципліни.

На першому курсі необхідно ознайомити студентів з фізіолого-психологічними засадами розумової праці людини.

Педагогічний колектив має відпрацювати єдині правила і рекомендації щодо опрацювання джерел інформації з урахуванням загальноприйнятих вимог.

Усі викладачі навчального закладу мусять дотримуватися єдності цих вимог.

Керівництво освітнім закладом повинно дбати про створення оптимальних навчальних і побутових умов для продуктивної навчальної праці студентів.

Викладачам треба систематично включати студентів у різні види самостійної навчальної діяльності, а особливо ті, які носять творчий характер. Аналізуючи й оцінюючи їх навчальну працю, на перше місце слід ставити вміння самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, робити його кваліфікований аналіз, висловлювати власні судження, виробляти навички, які спрямовані на майбутню професійну діяльність.

Звідси оцінюючи навчально-виховну працю педагогів важливо зазначити, як вони організують самостійну пізнавальну діяльність кожного студента. Розглянуті напрями педагогічної роботи з викладачами і студентами є, на наш погляд, важливими чинниками піднесення інтенсифікації навчально-виховної роботи у системі професійної підготовки студентів.

Л і т е р а т у р а :

1. Андрущенко В. Теоретико-методологічні засади реформування вищої освіти в Україні // Педагогічна газета. – 2000. – № 12.

2. Венгржановський В. та ін. Творчий підхід до системи навчання у вищій школі // Нова педагогічна думка. – 1998. – № 31.

3. Зязюн І. А. Наука і мистецтво педагогічної дії // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – Ченстохова. – 2001.

4. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. – К.: Вища школа, 1990.

5. Кузьмина Н. В. Проблемы обучения и воспитания студентов в вузе. – Л., 1994.